

Leir som kreativ motstand

Av Tom Egil Hverven

Nasjonalstater har alltid båret på indre motsetninger. I vår tid kommer de til syne på nye måter. Rikdommen øker i noen land, samtidig gir verdensvid utbredelse av informasjonsteknologi økt innsyn i forskjellene. Nasjoner som Norge blir stadig mer attraktive for mennesker som trenger beskyttelse, er på flukt eller bare trenger en jobb, et utkomme.

Hva med dem som knapt nok har et land? Atelier Populaire Oslo forsøkte som kunstprosjekt å møte en gruppe palestinere der de var, på gata i Norge. Av ulike grunner var de på flukt fra stadig mindre, okkuperte områder på Gaza og Vestbredden.

Opphavet til ordet «nasjon» er det latinske *nascere*, som betyr å *være født*. Enkelt sagt må man være født i et land, eller av landets statsborgere, for å tilhøre en nasjon. Men mange enkeltmennesker og befolkningsgrupper har ikke noe land som er deres. Med uroen i Midt-Østen øker strømmen mot Europa til et nivå der tusenvis risikerer livet hvert år, mellom Tyrkia og Hellas, eller i farvannet mellom Libya og Italia i Middelhavet. De som ikke hindres, gir opp eller dør på veien, havner i mottaksleire.

«Leiren er det rommet som åpner seg når unntakstilstanden begynner å bli regelen,» skriver filosofen Giorgio Agamben i essayet «Hva er en leir?». I sine bøker tenker Agamben bakover i tid, forbi fascismen, til spanjolenes første leire på Cuba ved slutten av 1800-tallet, eller engelskmenns *concentration camps* i Sør-Afrika på begynnelsen av 1900-tallet. Konsentrasjons- og utryddelsesleirene under nazismen var et samfunnsmessig nullpunkt. Men man er naiv om man ikke ser at lignende leire finnes også i moderne, liberale, vestlige stater. Og man trenger ikke bruke groteske eksempler som Abu Greib eller Guantanamo. Også norske asylmottak har leirlignende trekk, under skiftende regimer. «Det økende gapet mellom fødsel (det nakne livet) og nasjonalstaten er politikens nye kjensgjerning i vår tid, og restproduktet er det vi kaller 'leir'», skriver Agamben. Sett fra et innfødt norsk synspunkt, er det ingen unntakstilstand i Norge. Mange lever godt, har det greit. Men også her vurderes stadig strengere bevokning av mennesker som av ulike grunner ikke har sikker identitet eller enkelt lar seg «returnere», som det kalles.

Kan man tenke seg en leir som en kreativ motkraft? I april 2011 startet en gruppe palestinske flyktninger og asylsøkere demonstrasjoner i Oslos gater. De ønsket å sette søkelys på sin egen situasjon. Enkelte hadde bodd i Norge i årevis, men måtte nå ut av landet etter å ha fått avslag på søknad om opphold.

Demonstrasjonene utviklet seg til en mer permanent teltleir utenfor Kulturkirken Jakob i Oslo. Den 6. april 2012, merkelig nok langfredag, midt i påsken, fikk de frist til å rive ned leiren. Andrea Lange tok initiativet til den kollektive kunstneraksjonen Atelier Populaire Oslo. Hun har arbeidet med asyl- og flyktningsspørsmål i flere år, seinest med utstillingen «Riturnella» på Stenersenmuseet i 2010, om papirløse flyktninger i Italia. Selv om utstillingen fikk relativt stor oppmerksomhet, savnet Lange et større gjenhør i offentligheten, en bredere debatt om de groteske virkningene av offisiell europeisk politikk. I møte med papirløse flyktninger og deres opplevelse av for eksempel italiensk og norsk praksis, ble hun mer og mer urolig for at kunsten blir en isolert aktør: Kanskje kunstnere for sjelden

drar inn dem det gjelder, lar dem komme til, med egne stemmer – ikke ved å snakke *om*, men ved å snakke *med* – la dem komme til orde?

Andrea Lange deler oppfatningene til Rune Berglund Steen i hans *Svartebok over norsk asylpolitikk* (2012): Asylpolitikken bryter mennesker ned, gjør dem ubrukelige. Offentlig debatt preges av en falsk diskurs, hvor halvsannheter og usannheter fortrenger virkeligheten slik den oppleves av mennesker på flukt. FNs standarder for behandling av flyktninger brytes aktivt ned av norske myndigheter, særlig etter 2004. Forvaltningspraksisen omfatter justismord, ved regelmessig tvangsretur til tortur. Staten bidrar til systematisk diskriminering av asylbarn. Europas randsoner utgjør permanente katastrofeområder, med over 20000 døde siden 1993. Norge spiller en negativ rolle og bidrar til å forverre en allerede dramatisk situasjon.

Berglund Steen viser hvordan asylpolitikken bygger på rasisme, ved at innfødte norske liv systematisk vurderes høyere enn andres. Andrea Lange minner om at 532 norske jøder ble deportert i 1942. Hele 4744 personer ble deportert fra Norge i 2011. På langt nær alle vil miste livet som følge av deportasjonen. Men det er rimelig å anta at en del av dem er i stor fare når de blir sendt ut.

Initiativet til kunstsamarbeid kom også fra den andre kanten: Palestinerleiren åpnet for «artists in residence», de inviterte kunstnere til å søke. Andrea Lange leverte inn prosjektbeskrivelse og ble antatt. Hennes prosjekt besto i å filme og leve tett på leirens aktiviteter over en periode på noen måneder, og la leirens deltakere komme til orde gjennom Langes kunstuttrykk.

Arbeidet var ikke uten komplikasjoner. Palestinerne, en gruppe på 20-25 personer, forlot flyktningmottakene frivillig og sa dermed fra seg all offentlig støtte til livsopphold i Norge. Selv om de ble støttet av ulike aksjonsgrupper, var situasjonen prekær, usikker. Hver dag var en kamp for å overleve.

Atelier Populaire Oslo etablerte et samarbeid med Kunsthall Oslo, som en mulighet til å trekke Palestinerleiren inn på en etablert, offentlig scene etter at fristen til å fjerne teltene ved Kulturkirken Jakob gikk ut fredag 6.april 2012. Ideen var å bruke galleriet som et kunstasyl. Ledelsen ved Kunsthall Oslo fulgte opp med å invitere palestinerne til å bo i galleriet. Men snart oppsto komplikasjoner. Selve leieavtalen gjorde det umulig med døgn drift. Tiden rant ut for leiren.

Vel vitende om at asylbevegelsen består av mennesker med mange slags ressurser, ønsket Atelier Populaire Oslo å skape en arena hvor ulike krefter kunne smelte sammen, *for å styrke både kunsten og aktivismen*. Langfredag startet med en prosesjon for en ny flyktningpolitikk, med bannere og paroler inspirert av J.S. Bachs *Matteuspasjonen* og Giorgio Agambens tekster, i tillegg til aktivistiske slagord fra asylbevegelsen.

Atelier Populaire Oslo/ Palestinerleir varte i 21 dager med et imponerende bredt program (se egen faktaboks). I tillegg til alle arrangementene besto aksjonen i tett, menneskelig samvær, samling rundt måltider og sosialt fellesskap. Mange diskusjoner oppsto, mye forvirring. Prosjektet var ambisiøst, og ble svært omfattende for de involverte. Kunstnerne var helt utslitt etterpå. Etter hvert som leiren ble revet, hadde palestinerne ingen steder å bo.

En akutt situasjon oppsto underveis, da moren til en av deltakerne døde i Palestina. Rommet i Kunsthall Oslo ble omgjort til et sørgeritual, et *Beit Aza*, et *kondolansens rom*. Det som i utgangspunktet var et rom for omsorg og medfølelse med én person, utviklet seg til noe annet. Som utenforstående til *Beit Aza* utviklet Atelier Populaire Oslo ritualen til et rom for deltakelse og motstand som sprengte ritualens opprinnelige grenser.

Det ble til performansen *Beit Aza*, laget til Høstutstillingen i september 2012. Der pågikk den i hele tre dager, og ca. 50 mennesker deltok sammen med utstillingens øvrige publikum. Ved transformasjon av ritualet til noe som skjer i *kunstens rom* ble *Beit Aza* et sted der «folk» – for eksempel i betydningene «det palestinske folk» eller «det norske folk» – kan møte hverandre, i en grenseoverskridende gest. Det meningsløse ved skillelinjene i offisiell, norsk flyktning- og asylpolitikk ble tydeligere. *Kondolansens rom* var et sted hvor man kunne ta vare på hverandre, sitte overfor hverandre i to rekker, snakke sammen, eller bare være sammen, mens det blir servert kaffe og dadler. I tillegg ble det lest historier, bygd på biografiene til noen av mennene i leiren. Utgangspunktet var en spontan hendelse uttrykt gjennom det palestinske sørgeritualet. Gjennom Atelier Populaire Oslo ble rammene utvidet, i en motsigelsesfull bevegelse, på én og samme tid kunst, politisk aksjon og stille protest.

Den jødiske filosofen Hannah Arendt måtte flykte fra nazistenes Tyskland på 1940-tallet, først til Frankrike, senere til USA. Hennes banebrytende tanker om politisk totalitarisme ble viktige i tiårene etter krigen. Et sted bemerket hun at *leiren* er det stedet hvor prinsippene som styrer det totalitære, trer fram i fullt lys. Det som vanlig folkevett hardnakket nekter å innrømme, nemlig prinsippet om at 'alt er mulig' bare det skjer innenfor en leir, blir nå synligere, legger Giorgio Agamben til, i det nevnte essayet «Hva er leir?».

I leiren rår unntakstilstanden, landets offisielle lover kan oppheves. I dette ligger en dobbel sannhet: I lukkede mottak, selv i Norge, kan vanlige regler for hvordan man behandler mennesker settes til side.

Men Palestinerleiren viste også en annen mulighet: En spontant opprettet leir kan også være et sted for å lytte, være sammen, vise omsorg. Alt er virkelig mulig.